

2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin Ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi

Ali İhsan YİĞİTOĞLU
ali.yigitoglu@isbank.com.tr

Assessment of Turkish Economy and Banking Sector After The Period of the 2001 Crises

Abstract

The 2001 economic crises created series effects on Turkish economy and banking sector. After the period of the crises, new economic program and international economic conditions have affected positively both macro economic indicators and financial system. On the other hand, structural economic problems have continued to create risk on economic system and banking system. In this framework, the aim of this work is to evaluate the macro economic structure and banking system after the period of the 2001 economic crises.

Key Words: Banking Sector, Financial Crises, Turkish Economy

JEL Classification Codes: E31, E44, F02, F15, F32, F36

Özet

2001 ekonomik krizi Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörü üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır. Kriz sonrası dönemde yeni ekonomik program ve uluslararası ekonomik koşullar hem makro ekonomik göstergeleri hem de finansal sistemi olumlu biçimde etkilemiştir. Diğer taraftan, yapısal ekonomik sorunlar ekonomik sistem ve bankacılık sistemi üzerinde risk doğurmaya devam etmektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, 2001 krizi sonrası dönemde makro ekonomik yapıyı ve bankacılık sistemini değerlendirmektir.

Anahtar Sözcükler: Bankacılık Sektörü, Finansal Krizler, Türkiye Ekonomisi

1. Giriş

Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası dönemde yaşamaya başladığı hızlı ekonomik değişim tüm ülke ekonomisini ve özellikle bankacılık sektörünü önemli biçimde etkilemiş ve yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte, uygulanan finansal liberalleşme politikaları, bankaların hem ekonomik büyüme finansmanının hem de var olan iç tasarruf yetersizliğinin ve bütçe açıklarının dış kaynaklar yoluyla giderilmesinde ön plana çıkmasına yol açmıştır. Özellikle sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması ve ülke ekonomisini uluslararası piyasalarla bütünleşmesi finansal sektörün ve bankacılık sektörünün önemini artırmıştır.

1980 sonrası dönemde ülke ekonomisinin yaşadığı krizler ve istikrarlı bir büyüme sürecinin yakalanamaması bankacılık sektörünü de ciddi biçimde etkilemiştir. Bankaların büyüebilmesi ve karlılıklarını artırabilmeleri ile makro istikrarın yakın ilişkisi göz önüne alındığında ülke ekonomisinin periyodik olarak krizler ile karşılaşması, bankaların sağlam bir mali yapıya sahip olmaları ve hızlı bir biçimde büyümelerine engel olmuştur. Diğer taraftan sistem ile ilgili yeterli yasal düzenlemelerin olmaması, denetim eksiklikleri gibi hususlarda bankaların çok riskli faaliyetler içine girmelerine yol açmış ve bu tüm ekonomik sistem üzerinde çok ciddi etkiler yaratmıştır.

2001 krizi sonrası dönemde uygulamaya konulan istikrar programı ile birlikte sağlanan görece istikrar ve yapılan çeşitli yasal düzenlemeler ile birlikte bankacılık sektörünün de hızlı bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmada temel olarak, ülke ekonomisinin yaşadığı 2001 krizi sonrası dönemde yaşanan ekonomik gelişmelerin analizi ve bu ekonomik gelişmeler ışığında bankacılık sektörünün değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. Türk Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında yaşanan köklü değişiklikler, bankacılık sisteminin de yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu yeni dönemde ihracata ve yabancı sermaye girişine dayalı yeni bir büyüme modeli benimsenmiştir.

Bu büyüme modeli, iç talepten çok mal ve hizmet ihracatına dayanan bir büyüme modelidir (Kazgan, 1985:92-94). 1980 öncesi dönemde büyüme, cari açık-sermaye girişine bağlı iken, 1980 sonrası dönemde büyüme, sermaye girişleri-büyüme-cari açık dinamiklerine bağlı hale gelmiştir (Boratav 2001).

Bu dönemde değişen büyüme modeli ile birlikte yaşanan en önemli gelişme, aslında finansal liberalleşme politikalarının uygulanması olmuştur. Çünkü bu durum hem reel sektör hem de bankacılık sektörünün faaliyetleri üzerinde çok köklü değişimlerin oluşmasına yol açmıştır. Finansal liberalleşmeye geçiş politikaları çerçevesinde ilk olarak iç piyasada finansal liberalleşmeyi gerçekleştirmek için 1981 yılında faiz hadleri üzerinde varolan sınırlamalar kaldırılmış, 1984 yılında döviz alım satımı serbestleşmiş ve finansal piyasaların düzenlenmesi ve gözetimi için SPK, IMKB gibi kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu uygulamalar sonrasında uluslararası piyasalara yönelik politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede gerçekleştirilen en önemli uygulama 1989 yılında kaldırılan kambiyo kontrolleri ile birlikte sermaye giriş ve çıkışları önündeki engellerin kaldırılması olmuştur.

Finansal liberalleşme ile temel olarak pozitif faiz oranı ile tasarrufların artırılması ve bu yolla yatırımların ve ekonomik büyümenin finansmanının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu uygulama bankaların ekonomi içerisindeki önemini artırmıştır. Finansal liberalleşme ile birlikte sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması bankaların yurtiçi fonların yanı sıra yabancı fonlarında el değiştirmesinde önemli bir aracılık fonksiyonu yerine getirmesine yol açmıştır. Bu yolla bankalar kalkınmanın finansmanı ve varolan iç tasarruf açıklarının kapatılması için gerekli olan yabancı kaynakların ülkeye girişinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Değişen ekonomik süreç ve politikalar bankaların mali yapılarında da değişimler yaratmıştır. Sermaye girişlerinin önündeki engellerin kaldırılmasına bağlı olarak, bankaların açık pozisyonları (açık pozisyon = yabancı para cinsinden toplam varlıklar + bilanço dışı forward alışı - yabancı para cinsinden toplam yükümlülükler + bilanço dışı forward satışlar) önemli derecede artmıştır (Yeldan, 2001: 135-153). Bu durum daha sonra yaşanan krizlerde hem krizi tetikleyici unsurlardan biri olmuş hem de bankaların mali yapısını ve faaliyetlerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Örneğin 1994 ve 2001 krizlerin de bankaların açık pozisyonları yaşanan krizlerde belirleyici risk unsurlarından biri olmuştur. Makro ekonomik göstergelerde yaşanan gelişmelere bağlı olarak artan döviz talebi hem ekonomi hem de bankacılık sektörü için çok büyük maliyetlerin oluşmasına yol açmıştır. Bir başka ifade ile, bankalar sıcak para hareketleri ile birlikte, varolan düzenleme eksiklikleri dolayısıyla daha fazla kar elde edebilmek için dışarıdan borçlanma miktarını artırmış ve bu da ülkeyi spekülasyon hareketlere ve bunların sonucunda ortaya çıkan krizlere daha duyarlı hale getirmiştir.

1980 sonrası dönemde uygulanan yeni büyüme ve iktisat politikalarına rağmen ülke ekonomisi istikrarı yakalayamamış ve ciddi etkileri olan krizler ile karşılaşmıştır. Ülke ekonomisinde varolan bu istikrarsızlık bankaların faaliyetleri üzerinde olumsuz etki yaratmış ve sistemin gelişmesini engellemiştir.

Türkiye ekonomisinde varolan çeşitli yapısal sorunlar bankacılık sektörünün faaliyetleri üzerinde belirleyici olmuştur. İç ve dış borç stokunun yüksek seviyesi, reel faiz oranlarının yüksekliği, enflasyon oranının yüksek seyretmesi, sıcak para hareketleri, istikrarsız bir büyüme sürecinin varlığı gibi çeşitli unsurlar bankaların faaliyetleri üzerinde de doğrudan etkide bulunmaktadır. Örneğin devletin kamu açıklarının büyük bir kısmı bankalar tarafından finanse edilmekte ve bankalar dış finansman kaynakları ile bu açıkların kapatılmasında aracılık rolü oynamaktadırlar. Bu da doğal olarak bankaların esas faaliyetlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır.

2001 krizi sonrası dönemde yukarıda ifade edilen sorunların bir kısmı görece olarak giderilse de, ülke ekonomisinin yapısal sorunları hala varlığını devam ettirmektedir.

2001 krizi sonrası dönemde ülke ekonomisinde yaşanan yeniden yapılanma sürecine bağlı olarak bankacılık sektörünün de yeniden şekillendiği görülmektedir. Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programı ile birlikte bankacılık sektöründe de yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede en önemli düzenleme merkez bankasına özerklik sağlanmış olmasıdır. Bu düzenleme merkez bankası politikaları uygulanırken siyasi baskıların ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi bakımından oldukça önemli bir adım olmuştur. Ayrıca Ziraat ve Halk Bankası ortak bir yönetim kuruluna devredilmiştir. Emlak Bankası da tasfiye edilerek Ziraat Bankası ile birleştirilmiştir. Ayrıca finansal yeniden yapılandırma programı çerçevesinde, reel sektörün

bankalara olan borçları yeniden yapılandırılmıştır.

Diğer taraftan Pamukbank, TMSF bünyesine alınmış ve Halk Bankası ile birleştirilmiştir. Mevduat bankalarının yanı sıra özel finans kurumları, kalkınma ve yatırım bankaları da zorunlu karşılık kapsamına alınmıştır. TL mevduatların yanı sıra dövizler için ayrılan zorunlu karşılıklara da faiz ödemesi kararlaştırılmıştır.

2001 krizi sonrası dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri, banka sayısında yaşanan azalma olmuştur. 2001 yılında toplam banka sayısı 61 iken 2004 yılında bu sayı 48'e düşmüştür. Bu süreç aslında kriz yaşamış tüm gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bir süreçtir. Örneğin 1994'de Meksika'da yaşanan kriz sonrası dönemde 2000 yılı itibariyle banka sayısı 36 dan 23 e düşmüştür. Benzer süreç Güneydoğu Asya krizi sonrası Asya ülkelerinde de gerçekleşmiştir. Aslında yaşanan bu krizler gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektöründe konsolidasyonu zorunlu kılmaktadır. Konsolidasyon, fazla kapasiteyi ortadan kaldırmak, iflasları önlemek, mali yapıyı güçlendirmek, ölçek ekonomilerinden yararlanmak, riskleri azaltmak, büyümeyi daha hızlı gerçekleştirmek gibi amaçlarla yapılmaktadır(Adams vd., 1998:120-125). Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bu süreç devlet tarafından teşvik edilmektedir. Ancak bu süreç daha çok kriz sonrası dönemlerde kamu otoritesi aracılığıyla yerine getirilmektedir. Burada temel amaç bankaların daha güçlü yapıya sahip kuruluşlar haline getirmek ve ekonomi üzerinde yarattıkları riski ortadan kaldırmaktır. Benzer süreç Türkiye'de de gerçekleşmiştir. 1999-2003 yılları arasında 20 banka TMSF'ye devredilmiş, 8 bankanın faaliyetine son verilmiş, tasfiye edilmiş ve 11 banka birleşmesi gerçekleşmiştir.

Kriz sonrası dönemde diğer bir gelişme, bankaların aracılık maliyetlerini etkileyen düzenlemeler yapılmış olmasıdır. Bu çerçevede kredilerden alınan damga vergisi ile harçlar, ticari ve kurumsal kredilerde uygulanan kaynak kullanımını destekleme fonu kesintisi kaldırılmıştır. Ancak 1 yıldan kısa DTH üzerinden alınan gelir vergisi tevkifat oranı 19.8%'den 24%'e, tüketici kredileri üzerindeki KKDF kesintisi de 10%'dan 15%'e yükseltilmiştir (BDDK, 2004: 53).

Bankacılık sektörü ile ilgili diğer bir düzenleme ise mevduat sigortası uygulamasının sınırlandırılmış olmasıdır. Sınırsız mevduat sigortası uygulaması, mevduat sahiplerinin bankaların aldıkları riskler konusunda ilgisiz kalmalarına ve bankalar arasında mali yönden herhangi bir ayırım yapmalarını engelleyerek bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Mishkin, 1995:297). Mevduat sahipleri sınırsız mevduat uygulaması dolayısıyla banka iflas etse bile paralarını alabileceklerini bildikleri için bankalar risk alsın da paralarını bu bankalardan çekmemekte ve bankalar üzerinde gerekli disiplinin oluşmasına katkı sağlamamaktadırlar (Yığıtoğlu, 2004:77). Bu açıdan sınırlı mevduat sigortası uygulaması piyasa üzerinde yaratacağı disiplin bakımından oldukça önemlidir. Ancak Türkiye'de iç tasarrufun yeterli olmaması ve buna bağlı olarak mevduat hesaplarının büyük bir bölümünün küçük tutarlı olmasından dolayı sigorta kapsamı içerisinde yer alması, bu yeni uygulamadan beklenen sonucun gerçekleşmesi bakımından sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır.

Son dönemde Türk bankacılık sisteminde yaşanan önemli bir gelişme de yabancı bankaların Türk bankacılık sisteminde yer almaya başlamasıdır. Bu durum bankacılık sektörü için rekabetin artması anlamına gelmektedir. Bankacılık sektörünün düşük kar marjıyla çalıştığı düşünülecek olursa artan rekabet Türk bankalarının rekabette

zorlanmaları ve karlarının azalması sonucunu doğurabilir. Diğer taraftan yabancı banka girişleri yabancı sermaye girişi ile Türkiye'de varolan tasarruf ve sermaye açığını giderici etki doğurabilir. Ancak yabancı bankaların doğurabileceği crowding-out etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu süreç aynı zamanda Türk bankacılık sisteminde konsolidasyon sürecini hızlandırıcı bir etki doğuracaktır. Ayrıca uzun vadede AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda daha güçlü mali yapıya sahip bankaların varlığı da rekabet açısından bir zorunluluk olacaktır.

3. 2001 Krizi Öncesi Dönemde Ülke Ekonomisinin Genel Durumu

Kriz öncesi döneme bakıldığında ülke ekonomisinin uzun süreden beri devam eden yapısal sorunlarının olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan en önemlisi borç stokunun düzeyidir. Kamu kesimi gelir ve gideri arasında oluşan farkın uzun süre devamı, borçlanma gereğinin hızlı biçimde artmasına yol açmaktadır.

Bu çerçevede borç faizleri oldukça önemli niteliktedir. Çünkü kamu kesiminin açık vermesi borçların artmasına yol açmakta, borçlara ödenen faizler de kamu açıklarını artırıcı etki yapmakta ve mali yapı üzerinde bozucu etki yaratmaktadır. Sonuçta borç kısır döngüsü adı verilen ve borcun borçla ödendiği bir süreç ortaya çıkmaktadır (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001:27-28).

2001 öncesi dönemde kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı 1998 yılında %7.3 iken 1999'da %11.9 olmuştur. 1998 yılında iç borç stoku 11.312.885 milyar TL iken 1999 yılında çok hızlı biçimde artarak 22.920.145 milyar TL olmuştur. İç borç stokunun GSMH'ya oranı 1998 yılında %22 iken 1999 yılında %29 olmuştur.

İç borç stokunun yanı sıra dış borç stoku da oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. 1995'de dış borç düzeyi 73.728 milyon dolar iken, 1999'da 102.000 milyon dolar olmuştur. IMF ölçütlerine göre dış borç ile ilgili rasyoların oldukça riskli seviyelerde olduğu görülmektedir. Örneğin toplam dış borç/GSMH oranı 1998'de %46.9 iken 1999'da %55.7, 2000 yılında %57.7 olmuştur. Toplam dışborç/GSMH oranı 1998'de %310.3 iken 1999'da %352.4, 2000 yılında %366.6 olmuştur (Söyler, 2000:20-22). Bu rasyolar dış borç anlamında oldukça riskli bir durum ile Türkiye'nin karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

Kamu borç stokunun bu kadar hızlı biçimde artmasında çeşitli unsurlar önemli rol oynamıştır. Yüksek reel faizler, KİT zararları, personel harcamaları, sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları, görev zararı uygulamaları, verimsiz kamu yatırımları, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, yeterli vergi gelirinin olmaması gibi yapısal sorunlar kamu açıkları üzerinde belirleyici yapısal sorunlar olmuştur.

Kriz öncesi dönemde dikkati çeken diğer bir ekonomik gösterge ise sermaye hareketleri olmuştur. 2000 yılında uygulamaya konulan program ile birlikte sermaye girişleri ve bankacılık kesimi dış kredileri artmıştır. 2000 yılında 4.2 milyar dolar kısa vadeli sermaye girişi olmuştur. Diğer taraftan cari işlemler açığı da hızlı biçimde artış göstermiştir. Cari işlemler açığı 1999 yılında 1.3 milyar dolar iken 2000 yılında hızlı bir artışla 9.8 milyar dolara ulaşmıştır. Cari açığın GSMH'ya oranı 1999'da %0.7 iken 2000'de %4.9 olmuştur.

Bu dönemde ortaya çıkan diğer bir risk unsuru ise bankaların açık pozisyonlarının seviyesi olmuştur. Döviz çıpası uygulamasına dayanan kur uygulaması ile birlikte bankalar açık pozisyonlarını artırmış ve buda kriz öncesi dönemde riski artırıcı bir etki doğurmuştur.

1999 yılında bankaların açık pozisyonlarının ödenmiş sermayeye oranı %78.7 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Burada ön plana çıkan diğer husus ise Merkez Bankası'na yeni program ile birlikte para kuruluna benzer bir görevin verilmiş olmasıdır. Parasal tabanın değişmesi merkez bankasının net dış varlık kalemi ile sınırlandırılmıştır. Bu uygulama Merkez Bankası'nın sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini giderebilme imkanını oldukça azaltmış ve sıcak para hareketleri var olan risk algılaması çerçevesinde ekonomi üzerinde belirleyici olmuştur.

Kriz öncesi dönemde var olan bu ekonomik gösterge ve koşullar aslında krize uygun bir ortamın ortaya çıkmasına yol açmış ve sermaye hareketleri ile birlikte var olan programın sürdürülebilirliği mümkün olmamış ve çok ciddi etkileri olan kriz oluşmuştur.

4. Kriz Sonrası Dönemde Ülke Ekonomisinin ve Bankacılık Siteminin Değerlendirilmesi

2001 krizi sonrası dönemde ülke ekonomisinde görece bir istikrarın sağlandığı ve bunun bankacılık sektörüne yansdığı görülmektedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında ekonomi %9.5 oranında küçüldü. Ancak takip eden yıllarda uygulamaya konulan IMF destekli program ile birlikte hızlı bir artışın olduğu görülmektedir. 2002 yılında %7.9, 2003 yılında %5.9, 2004 yılında %9.9 gibi rekor bir büyüme hızına ulaşıldı. 2004 yılında yaşanan bu büyüme rakamı incelendiğinde büyümenin kaynaklarının temel olarak ertelenen tüketimin gerçekleşmesi, düşük kur ile birlikte hızlı ithalat artışı sonucu gerçekleştiği görülmektedir. Bu dinamiklere bağlı büyümenin sürdürülebilirliği oldukça tartışmalıdır. Diğer taraftan hızlı ekonomik büyümeye rağmen işsizlik sorunu çözülememiştir. 2004 yılında işsizlik oranı %10.3 gibi oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Dolayısıyla izlenen ekonomik büyüme modeli varolan işsizlik sorununu çözmeye oldukça zorlanmaktadır.

Bu büyüme rakamlarına ulaşılmasında 2000 sonrası dönemde dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler ve son dönemde Türkiye'ye giren yabancı sermaye girişleri de oldukça etkili olmuştur. Ancak ABD'de artan faiz oranları, bu ülkeye yönelik sermaye akımlarını artırmakta ve bu da gelişmekte olan piyasalardan sermaye çıkışına yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda dış piyasalardan ucuz borçlanma imkanını azaltıcı bir etki doğuracaktır. Türkiye ekonomisindeki büyümenin temel olarak yabancı sermaye girişlerine bağlı olduğu düşünülürse yabancı sermaye hareketlerinde yaşanacak gelişmeler büyüme ve makro dengeler üzerinde ve doğal olarak bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkiler doğuracaktır. Kriz sonrası dönemde iç borç stoku hızlı bir artış eğilimi içerisine girmiştir. 2000 yılında iç borç stoku 36.420.620 milyar TL iken, 2001 yılında 122.157.260 milyar TL, 2002'de 149.869.691 milyar TL, 2003'de 194.386.700 milyar TL, 2004 de 224.482.922 milyar TL olmuştur. Ancak aynı dönemde yaşanan ekonomik büyümeye bağlı olarak iç borç stokunun GSMH'ya oranı 2001 yılına göre gerileme göstermiştir. İç borç stokunun GSMH'ya oranı 2001 yılında %69 iken 2004 yılında %47.6 olmuştur. İç borç stokunun bu yüksek seyri ülke ekonomisi için çok ciddi bir sorun niteliğindedir. Yüksek borç stoku, devletin yüksek reel faiz ödemesine yol açmakta, yatırımlarda, üretimde kullanılması gereken kaynakların, açıkların kapatılmasında kullanılmasına yol açmakta ve kaynak transferi üzerinde olumsuz etkide bulunarak gelir dağılımını ciddi biçimde bozucu bir etki doğurmaktadır. İç borç stokunun yüksekliği aynı zamanda bankaların faaliyetleri üzerinde belirleyici olmaktadır.

Çünkü yüksek reel faiz ve geri ödememe riskinin çok düşük olması bankaların aktiflerinde önemli ölçüde devlet borçlanma senetleri tutmalarına yol açmaktadır. Bankaların bu yolla sağladıkları gelir toplam faiz geliri ve dolayısıyla kar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Kısa ve orta vadede gerek uluslararası ekonomik koşullar gerekse iç borç stokunun çok yüksek olması, enflasyon düşse de reel faizlerin aşağıya inmesini zorlaştırdığı için, devlet borçlanma senetlerinin bankalar için önemli olmaya devam etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum bankaların piyasada kullanılabilecekleri kaynakların sınırlanmasına ve bankaların esas faaliyetlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır.

Diğer taraftan kriz sonrası dönemde vade ve faiz yapısı olumlu bir gelişme göstermiştir. 2001 de ortalama vade 148 gün iken 2004 de 372 gün olmuştur. 2001' de ortalama basit faiz %75.9, bileşik faiz %96.2, 2004'de %24.8, bileşik %25.7 olmuştur.

Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları sonucunda enflasyon oranı da hızlı bir düşüş yaşandı. 2001 de TÜFE %54,40 ÜFE %61,63 iken 2004 de bu oranlar sırasıyla %10.58 ve %11.09 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte TL'nin değerlenmesi de etkili olmuştur. Enflasyon oranlarının düşmesi nominal ve reel faiz oranlarının da önemli ölçüde düşmesi sonucunu doğurmuştur.

2001 sonrasında yaşanan önemli bir gelişme de dış ticaret ve cari işlemler dengesinde var olan açıktır. Dış ticaret açığı 2000' de 21,959 milyon dolar iken 2004'de bu rakam 23.830 milyon dolar olmuştur. Cari işlemler dengesi 2000'de 9.819 milyon dolar iken 2004'de 15.451 milyon dolar olmuştur. Bu açıklar ABD faiz oranlarının düşük seyretmesi, AB beklentisi, uluslararası likidite fazlası gibi nedenlerle finanse edilebilmiştir. 2000 sonrası dönemde ABD'de kısa vadeli faiz oranları düşme eğilimine girmiştir. 2000 yılında kısa vadeli faiz oranları %6 iken 2001'de %3.5, 2002'de %1.6 ve 2003'de %1 olmuştur (BDDK 2004:4). Bu durum gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarında etkili olmuştur. Ancak ABD'de yaşanan büyüme sürecine bağlı olarak faiz oranlarının artma eğilimine girmesi ve 2005 sonunda %3.5'a çıkması öngörülmektedir. Diğer taraftan aynı süreçte gelişmekte olan diğer ülkelerin ödemeler dengesinde fazla verdiği unutulmamalıdır. Bu açıklar aslında reel faiz oranlarının düşmesini de engellemektedir. Çünkü açığı finanse eden yabancı sermaye yüksek reel faizler dolayısıyla ülkeye gelmektedir. Dolayısıyla iç borç stokunun yüksekliği, cari işlemler dengesinde var olan açık reel faizler üzerinde olumsuz bir etki doğurmaktadır.

Türkiye ekonomisinde görece makro istikrarın yakalanması ile birlikte bankacılık sektörü de hızlı bir gelişim göstermiştir. 2004 yılında sektörün aktif büyüklüğü 306.464 milyon YTL olmuştur. Aktif büyüklükleri dolayısıyla sektörde ilk beş içinde yer alan Akbank ta aktif büyüklüğü 2001-2004 döneminde %56 artış göstermiştir. İş Bankası'nda bu oran %53.5, Garanti Bankası'nda %24.3 olmuştur. Aktif büyüklüğü içerisinde menkul kıymetlerin yada devlet borçlanma senetlerinin önemli bir yeri vardır. 2001'de bankacılık sektörünün menkul kıymet portföyü 58.024 milyon YTL iken 2004'de 118.257 milyon YTL olmuştur. 2001-2004 döneminde menkul kıymetlerin aktif içerisindeki büyüklüğü Akbankta %97.8 artış gösterirken, İş Bankası'nda %107, Garanti Bankası'nda %26.9 artmıştır. Kriz sonrası dönemde artan faiz oranları ve borç stokunun hızlı bir artış eğilimi içerisinde olması bu süreçte etkili olmuştur.

Kriz sonrası dönemde yaşanan diğer bir gelişme sektörde yoğunlaşma oranındaki artış olmuştur. Sektördeki ilk beş bankanın 2001 yılında toplam aktif içerisindeki payı %56 iken bu oran 2004 yılında %60 olmuştur(TBB, 2005:17).

Ekonomide yaşanan büyüme sürecine bağlı olarak kredi ve mevduat hacmi de önemli biçimde artmıştır. 2001'de krediler 34.909 milyon YTL iken, 2004 yılında 82.211 YTL olmuştur. Bu artışta ekonomik daralma sonrasında ertelenen tüketim harcamalarının yapılmaya başlanması, gelir artışı, düşük faiz oranları etkili olmuştur. Düşük enflasyon ortamında bankaların reel faizlerde azalma beklentisi içerisinde olmaları kredi hacminin artması üzerinde oldukça etkili olmuştur. Konuya banka bazında bakıldığında da kredi hacminde hızlı artışlar gözlenmektedir. 2001-2004 tarihleri arasında krediler Akbank'ta %105.6, İş Bankası'nda %69, Garanti Bankası'nda %88 artış göstermiştir. Ancak makro göstergeler ışığında, ekonomik büyümede yaşanacak olumsuz gelişmeler yada istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilememesi kredilerdeki artışı ve kredilerden sağlanacak getiriye azaltıcı etkide bulunacaktır.

Kredi hacminin yanı sıra mevduat hacmi de hızlı bir artış göstermiştir. 2001 yılında bankacılık sisteminde mevduat hacmi 44.921 milyon YTL iken 2004 yılında 103.240 milyon YTL olmuştur. 2001-2004 sürecinde mevduat artışı Akbank'ta %29, İş Bankası'nda %59, Garanti Bankası'nda %33 olmuştur. Bankaların en önemli fon kaynağı olan mevduat hacminin artışı büyüme sürecinde yer alan bir ülke için oldukça önemli niteliktedir. Kriz sonrası dönemde bankaların takipteki alacak miktarı azalmıştır. 2001'de takipteki alacak miktarı 238.86 milyon YTL iken bu tutar 2004 yılında 6.301 milyon YTL'ye gerilemiştir. Bu durum aynı zamanda bankacılık sektörünün aktif kalitesi üzerinde de olumlu etkide bulunmuştur. Banka bazında bakıldığında, Akbank'ta yaşanan hızlı kredi artışına bağlı olarak takipteki kredi miktarının 2001-2004 dönemi içerisinde %66 artış gösterdiği görülmektedir. Takipteki kredi miktarı İş Bankası'nda %45, Garanti Bankası'nda %37 azalma göstermiştir.

2001 sonrası dönemde bankaların karlarında hızlı artışlar ortaya çıktı. 2001 yılında İş Bankası 975.330 milyon YTL, Akbank 19646 milyon YTL, Garanti Bankası 296.621 milyon YTL zarar etmiştir. 2004 yılında İş Bankası net 635.455 milyon YTL, Akbank 1.020.528 milyon YTL, Garanti Bankası 450.549 milyon YTL kar elde etmiştir. Bu süreçte düşük faiz, düşük enflasyon, yüksek büyüme hızı ve görece makro istikrar ortamında bankaların gelir kaynakları etkilenmiştir. Burada dikkati çeken husus ücret ve komisyon gelirlerinden sağlanan gelirden yaşanan hızlı artış olmuştur. 2001-2004 dönemi içinde İş Bankasında kredilerden sağlanan gelirin faiz geliri içindeki payı %8 azalmış, menkul kıymetlerden sağlanan gelir %9.4 oranında azalma göstermiştir. Aynı dönem içerisinde net ücret ve komisyon gelirleri ise %914 oranında artmıştır. Aynı dönem içinde Garanti Bankası'nda kredi geliri %11 azalmış, menkul kıymet geliri %2.3 oranında, net ücret ve komisyon geliri %322 artış göstermiştir. Akbank'ta kredi geliri %15 azalmış, menkul kıymetlerden sağlanan faiz geliri %6.7, net ücret ve komisyon geliri ise %509 oranında artış göstermiştir.

Kriz sonrası dönemde nominal ve reel faiz oranlarının hızlı bir biçimde düşmesi kredi ve menkul kıymetlerden sağlanan getiriye etkilemiştir. Diğer taraftan bankaların ücret ve komisyon gelirlerinde çok hızlı bir artış yaşanmıştır. Daha önce bankaların ücretsiz yaptıkları işlemlerin ücretli yapılmaya başlanması söz konusu olmaktadır. Bundan sonraki süreçte makro istikrarın devamı ile birlikte bu gelirin daha fazla önem kazanacağı beklenebilir. Düşen faiz oranları bankaların menkul kıymetlerden sağladığı geliri azaltıcı yönde etkilese de devletin yüksek borç stoku devam ettiği ve reel faizlerin cazibesini devam ettirdiği sürece riski düşük bu gelir kaynağının kredi ve ücret ve komisyon gelirlerine göre öneminin devam edeceğini beklemek gerekir. Ayrıca büyüme süreci devam ettiği sürece kredilerden sağlanan gelirden önemli olmaya devam edecektir.

5. Sonuç

Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan ve sıkı para ve maliye politikasına dayanan gcl ekonomiyeye geçiş programı ile birlikte makro göstergelerin iyileşme gösterdiği bir süreç yakalanmıştır. Enflasyon oranı, faiz oranları, ekonomik büyüme olumlu bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde yakalanan istikrar da uluslararası konjonktürde oldukça etkili olmuştur. Uluslararası piyasalardan borçlanabilme imkanın kolay ve maliyetinin ucuz olması, makro göstergelerin iyileşmesi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bankacılık sistemi de bu dönem de düşük maliyetle dış kaynak sağlayabilmiş ve ekonomik genişlemeye paralel olarak faaliyetlerinin genişlediği, karlarının arttığı, kredi hacminin hızla genişlediği bir dönem olmuştur.

Kriz ncesi dönem ile kriz sonrası dönem karşılaştırıldığında, ülke ekonomisi açısından bir çok sorunun varlığının halen devam ettiği görülmektedir. Yüksek i ve dış borç stoku, yüksek reel faiz, yüksek işsizlik oranı, yüksek cari işlemler açığı, spekülatif sermaye hareketleri, gcl bir mali sistemin eksikliği, hem bankaların hem de reel sektörün asıl faaliyetlerden uzaklaşarak rantiyer tipi yatırımlar yapmaya devam etmeleri gibi üzülmeyi bekleyen oldukça ciddi sorunlar ülke ekonomisi üzerinde risk doğurmaya devam etmektedir.

Kriz sonrası döneme baktığımızda kriz öncesi dönemden çeşitli farklılıklarında olduğu görülmektedir. Esnek kur uygulamasına geçilmiş olması, görelisi politik ve makro istikrarın yapılmış olması, AB yeliği beklentisi ve buna bağlı olarak uzun vadeli yabancı sermaye girişlerinin artması, merkez bankası özerkliğinin sağlanmış ve böylece politik baskının azaltılmış olması, kamu bankaları ile ilgili görev zararı uygulamasına son verilmesi, bankaların mali yapılarının sağlıklı bir biçimde ilerlemeye devam etmesi, bankacılık sektöründe konsolidasyonların gerçekleşmesi ve bunun daha gcl bankaların ortaya çıkmasına yol aması gibi çeşitli olumlu gelişmelerinde yaşanması söz konusu olmuştur.

Ekonomide ve bankacılık sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler ile birlikte yüksek cari işlemler açığı ve yüksek borç stoku ekonomik istikrar üzerinde oldukça ciddi sorunlar doğurabilir. Ekonomik büyüme ile birlikte cari işlemler açığının sürdürülebilir olduğu şeklinde görüşler olsa bile iktisadi kalkınma sürecinde yer alan ve borç stoku çok yüksek olan bir ülkenin yüksek cari işlemler açığı ile birlikte ekonomik istikrarı bir arada sürdürebilmesi oldukça zordur. Ayrıca uluslararası konjonktürde gelişmekte olan ülkeler aleyhine ortaya çıkacak gelişmeler ülke ekonomisi ve bankacılık sektörünün kredi hacmi, karlılığı ve gelişimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunabilecektir.

Kaynakça

Adams, C., D.J. Mathieson, G. Schinası, B. Chadha(1998), **International Capital Markets: Developments, Prospect and Key Issues**, Washington, D.C., IMF.

Akgüç, . (2001), "Bankacılık Kesimi Kriz Nedeni mi?" **İktisat Dergisi**, 32-33.

Aşıkoğlu, Y. (1995), Finance, Exchange Rates & Financial Liberalization, **Capital Markets Board**, Publication Number:24.

Bal, H. (2001), Uluslararası Finansman, Dış borç Yönetimi ve Türkiye, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:222.

Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu(2004), **Bankacılık sektörü Değerlendirme Raporu**.

- Boratav, K. (2001), "2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", <<http://www.ceterisparibus.org>>.
- Dadush, U., D. Dasgupta Ve D. Ratha (2000), "The Role of Short Term Debt in Recent Crisis.", **Finance & Development**, December:54-57.
- Demirgüç, A., N. Yentürk (2002), "Deposit Insurance Around the Globe: Where Does It Work?" **Journal of Economic Perspectives**, Volume:16, Number:2, 175-195.
- Dornbush, R. (2001). "Ortaya Çıkan Piyasa Krizleri Üzerine", (Çev: Özge İzdaş), **İktisat Dergisi**, 50-62.
- DPT. **Temel Ekonomik Göstergeler** <<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge.>>.
- Erdönmez, P.A. (2004), Avrupa Birliği Finansal Entegrasyon Sürecinde Bankacılık Sektörü, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 50, 68-83.
- Hazine Müsteşarlığı. **Ekonomik Göstergeler**, <<http://www.treasury.gov.tr/sts/e-gosterge.htm>>.
- IMF (2001), **International Capital Markets: Developments, Prospects and Key Issues**, IMF
- IMF (2005), **Global Financial Stability Report: Market Developments and Key Issues**, IMF
- IMKB. **Mali Tablolar**, <www.imkb.gov.tr/malitable.htm>.
- Kazgan, G. (1985), **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Mishken, F. S (1995), **The Economy of Money, Banking and Financial Markets**, New York: Harper Collins, 4th Edition.
- Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2001), **Borçlanma, İç ve Dış Borç Yönetimi**, Ankara.
- Türkiye Bankalar Birliği.(2005), **Türkiye'de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi**.
- Uygur, E. (2001). Krizden Krize Türkiye: 200 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni** No:2001/1.
- Yeldan, E. (2001). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, Ankara, İletişim Yayınları.
- Yiğitoğlu, A. (2004), **Küreselleşme Sermaye Hareketleri ve Krizler: 1980 Sonrası Türkiye Örneği**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

